

Globaali solidaarisuus: kohti uusia poliittisen organisoitumisen muotoja

Heikki Patomäki

heikki.patomaki@rmit.edu.au

Johdanto

Ranskan vallankumouksesta lähtien solidaarisuuden käsite on kytkeyty pyrkimykseen muuttaa yhteiskuntaa. *In solidum* sai uuden merkityksen: jokainen lujasti ja yhtenäisesti kaikkien tarvitsemien muutosten puolesta. Mutta jos absoluuttisesti kaikki olisivat samojen muutosvaatimusten takana niin lujuuden ja yhtenäisyyden vaatimus olisi vähemmän olennainen. Yhteiskunnalliset muutokset ovat aina vaatineet erityisen historiallisen subjektin, jonka identiteetti eroaa joistakin muista (esimerkiksi kansalaiset vastaan aateliset, tai työväenluokka vastaan kapitalistit). Tämä pätee silloinkin kun tavoitteena on ollut toteuttaa yleispätevät periaatteet, joiden piiriin myös muutoksia vastustavat toiset kuuluisivat tasaveroisuuden periaatteen mukaisesti. Monet ovat esimerkiksi vastustaneet kaikille pakollista ja kaikkia yhtäläisesti kohtelevaa sosiaalivakuutusta, vaikka järjestelmä ei poissulje ketään, ei myöskään niitä, jotka esimerkiksi omistavat tuotantovälineitä.

Tunteellisesti latautunut sitoutuminen yhtenäisyyteen tässä mielessä ennakoedellyttää:

riittävän yhteisymmärryksen – eli jaetun tarinan – historiallisesta tilanteesta ja poliittisista asetelmista

yhteisiä eettis-poliittisia ihanteita, jotka koskevat muunmuassa oikeudenmukaisuutta, demokratiaa, edistystä, ekologista kestävyyttä ja hyvän elämän edellytyksiä

vastavuoroista luottamusta, jota voidaan tukea myös sopimuksilla ja institutionaalisilla järjestelyillä (jäsenyys yhteenliittymissä, esimerkiksi yhdistyksessä, ammattiliitossa tai puolueessa)

Ranskan vallankumouksen jälkeen aina uusiliberaalin globalisaation

aikakaudelle asti politiikan valtavirta on ollut pääosin kansallista. Silloin kun asioita ei pystytä kuvittelemaan kansakuntaa tai yhtä valtiota laajemmassa kehikossa, niin sanalla ”kaikki” voidaan viitata vain yhden valtion jäseniin. Globaali solidaarisuus onkin erityisen vaativa versio solidaarisuuden käsitteestä, koska se ei periaatteessa sulje pois ketään tai mitään. Silti myös globaalin solidaarisuuden toteuttaminen edellyttää historiallista subjektia, jonka identiteetti eroaa joistakin muista, esimerkiksi nationalisteista tai niistä, jotka uskovat kuuluvansa muusta ihmiskunnasta erilliseen kulttuuriin tai sivilisaatioon.

Globaalin solidaarisuuden nousu 1800- ja 1900-luvuilla

Valistuksen aikana 1700-luvun Euroopassa oli jo syntymässä uusi globaali tietoisuus, uusi tapa kuvitella olemassaolomme perusta. Muiden kulttuurien ja sivilisaatioiden kohtaaminen – Amerikan jaloista ”villeistä” Kiinan ylivertaiseen sivilisaatioon – ja kopernikaaninen tieteellinen vallankumous kyseenalaistivat eurooppalaisten nurkkakuntaisuuden. Maailmassa on paljon muutakin kuin Eurooppa; ja samalla pieni planeettamme alettiin nähdä osana laajaa kosmista kokonaisuutta, johon saattaa mahtua lukemattomia muita samankaltaisia maailmoita.

1700-luvun olosuhteet eivät kuitenkaan vielä tukeneet kosmopoliittisia liikkeitä. Pelkkä kirjeen lähettäminen maasta toiseen kesti viikkoja tai jopa kuukausia, silloin kuin se ylipäänsä oli mahdollista. ”Kaukomaita” tunnettiin kaikesta huolimatta edelleen huonosti, katsottiin asiaa sitten idästä länteen tai lännestä itään (maapallo on pyöreä ja se mikä on länttä tai itää riippuu täysin sijainnista: Japanista tai Australiasta käsin Amerikka on idässä). Euroopassa kehittynyt painokapitalismi mahdollisti laajemman julkisuuden synnyn, mutta aina vain yhdellä erityisellä kielellä ja yhden maan rajojen sisällä. Sodot pakottivat valtiot valjastamaan kansakunnan idean oikeuttamaan uhrauksia ja väkivaltaa. Nationalismin kuvitusmaailma ja teorialuomukset kiehtoivat älymystöä, taiteilijoita ja poliitikkoja koko 1800-luvun ja vielä pitkälle 1900-luvulle.

Kaikki eivät kuitenkaan olleet nationalisteja. Vallankumousvuonna 1848 julkaistu kommunistinen manifesti julisti solidaarisuutta yli rajojen: ”Kaikkien maiden työläiset liittykää yhteen!”. Neljännesvuosisata myöhemmin Marx ja Engels täsmensivät, että manifestin oli tilannut kansainvälisestä työntekijöiden yhteenliittymä jonka piti vuoden 1847

olosuhteissa pysytellä salassa. Manifestin tarkoituksena oli täsmentää yksityiskohtainen teoreettinen ja käytännöllinen ohjelma kommunistiselle puolueelle, ihmisten välisen solidaarisuuden korkeimmalle ilmentymälle.

Suuri osa manifestista oli omistettu maailmanhistoriallisen kehityksen ja ajankohtaisen tilanteen analyysille. Marx ja Engels kuvailivat kuinka siirtomaiden hankkiminen, talouden maailmanlaajuistuminen ja porvariston nousu liittyivät toisiinsa. Karl Marx ja Friedrich Engels uskoivat kapitalismin universaalisuuteen ja siihen, että se on globalisoiva voima, joka yhä enenevässä määrin luo yhden maailman. Kapitalismi on ensimmäistä kertaa ihmislajin olemassaolon aikana luonut maailmanhistorian ja maailmanlaajuisen vapautumisen mahdollisuuden.

Kommunistisen puolueen manifesti oli aikaansa edellä oleva analyysi globalisaatiosta. Marxin ja Engelsin mukaan kapitalismin alku ja kehittyminen oli riippuvaista Euroopan yhä merkittävämmästä osallistumisesta maailmanlaajuiseen vaihtoon.

Amerikan ja meritien löytö Afrikan ympäri loivat nousevalle porvaristolle uutta toiminta-alaa. Itä-Intian ja Kiinan markkinat, Amerikan kolonisoiminen, tavaravaihto siirtomaiden kanssa, vaihdonvälineiden ja yleensä tavaroiden lisääntyminen saivat aikaan kaupan, merenkulun ja teollisuuden ennenkuulumattoman edistyksen ja aiheuttivat siten rappeutuvassa feodaalisessa yhteiskunnassa vallankumouksellisen aineksen nopean kehityksen. [...] markkinat kasvoivat yhä, kysyntä lisääntyi. Manufaktuuriteollisuus ei voinut sitä enää tyydyttää. Silloin höyry ja kone mullistivat teollisuustuotannon. Manufaktuuriteollisuuden tilalle tuli nykyaikainen suurteollisuus, teollisen keskisäädyn tilalle tulivat [...] nykyajan porvarit. Suurteollisuus loi maailmanmarkkinat, joita Amerikan löytö oli valmistellut. [...] porvaristo vihdoinkin hankki taistellen suurteollisuuden ja maailmanmarkkinain muodostuttua itselleen yksinomaisen poliittisen herruuden nykyaikaisessa edustuksellisessa valtiossa. [...] Yhä laajemman tuotteiden menekien tarve ajaa porvariston maapallon eri kolkkiin. Kaikkialle sen täytyy pesiytyä, kaikkialle asettua, kaikkialle solmia suhteita. Käyttämällä hyväksi maailmanmarkkinoita porvaristo on muuttanut kaikkien maiden tuotannon ja kulutuksen yleismaailmalliseksi.

Marxin ja Engelsin visio kapitalismin vastavoimista oli sekini

kosmopoliittinen: ”Yhteinen toiminta, ainakin sivistysmaiden kesken, on proletariaatin vapautuksen ensimmäisiä ehtoja”. Maailman ensimmäinen globaali – joskin käytännössä edelleen eurosentriinen – poliittinen puolue oli ”Kansainvälinen työmiesten yhdistys”, jota Marx ja Engels olivat perustamassa vuonna 1864 Lontoossa. Ensimmäisen internationaali hajosi marxilaisten ja anarkistien kiistoihin 1870-luvun alussa. Ajan myötä perustettiin toinen internationaali (1889–1916), jota voidaan myös pitää suhteellisen kosmopoliittisena, vaikka se olikin kansallisten työväenpuolueiden ja sosialististen puolueiden yhteenliittymä, josta anarkistit oli suljettu pois. Toisen internationaalin antimilitarismi kuitenkin epäonnistui. Liike kaatui myös lukuisiin sisäisiin ristiriitoihin (pienetkin erimielisyydet Marxin ja muiden keskeisten tekstien tulkinnasta ja soveltamisesta johtivat uusien koulukuntien / ”kirkkojen” syntyyn).

Toinen internationaali sortui lopullisesti ensimmäisen maailmansodan tragediaan ja militaristiseen nationalismiin. Bolshevikkien paatoksellisesta päämäärätietoisuudesta huolimatta Venäjän kommunistinen vallankumous 1917-18 ei olisi millään voinut toteutua ilman maailmansotaa. Venäjän yhteiskunta romahti. Tiukasti järjestäytyneenä ryhmänä bolshevikit onnistuivat luomaan tilalle oman järjestyksensä väkivallan avulla. Vallankumous merkitsi vuosia kestäväää sotaa Venäjällä; monet ulkovallat hyökkäsivät asevoimin Venäjälle, jossa oli käynnissä sisällissota.

Moskovan johtamasta kolmannesta internationaalista (Komintern, 1919-1943) tuli Neuvostoliiton Kommunistisen Puolueen (NKP:n) ja Neuvostoliiton pahamaineisen salaisen poliisin työväline, kunnes Stalin katsoi sen tarpeettomaksi. Kommunistisen liikkeen kehitys onkin tukenut niiden epäilyksiä, joiden mielestä kosmopoliittisuus johtaa liian helposti väkivaltaan, autoritarismiin ja imperialismiin; ja joiden mielestä väitteet eettis-poliittisten ihanteiden yleispätevyydestä ovat aina vääriä ja palvelevat vain tiettyjä erityisiä tarkoituksia.

Ne osat toisesta internationaalista, jotka eivät hyväksyneet Venäjän vallankumouksen tavoitteita tai menetelmiä, perustivat omat versionsa työväen yhteenliittymästä. Anarkistit loivat oman internationaalinsa 1922; Staliniin pettyneet trotskilaiset ns. neljännen internationaalin 1936; ja sosiaalidemokraatit oman liberaali-demokraattisen versionsa sosialistisesta internationaalista 1951. Päinvastoin kuin NKP:n johtamat ”internationalistiset” järjestöt, nämä ovat edelleen olemassa vuonna 2009.

Sosialistinen liike kehitti ensimmäisenä idean kansainvälisestä (joskaan ei vielä globaalista) solidaarisuudesta, mutta myös sen kiistapari liberalismi on esiintynyt yleispätevänä oppina. Yleispätevää moraalialue julistaneet liberaalit ideologit perustivat muunmuassa kansainvälisen orjuuden vastaisen liikkeen sekä rauhanliikkeen. Orjuuden vastainen liike osoittautui ajan myötä menestykselliseksi ja monien vaikeuksien ja sotien jälkeen orjuus poistettiin 1800-luvun kuluessa (1930- ja 40-luvuilla natsi-Saksa ja Stalinin Neuvostoliitto palasivat orjatyövoiman käyttöön, mutta se oli lyhytaikainen taantuma pitkän aikavälin kehityksessä).

Liberaalit rauhanaktivistit järjestivät myös maailman ensimmäisen rauhankonferenssin Lontoossa 1843. Ajan kuluessa rauhanaktivismi on johtanut monien tärkeiden kansainvälisten organisaatioiden syntyyn. Näihin ovat kuuluneet Haagin pysyvä sovittelutuomioistuin (1899); Kansainliitto (1919); ja pysyvä kansainvälinen tuomioistuin (1922; vuoden 1945 jälkeen YK:n osana toimiva kansainvälinen tuomioistuin). Toisen maailmansodan jälkeen liberaalit perustivat myös oman internationaalinsa (1947), joskaan sen merkitys ei ole ollut kovin suuri.

1800-luvun kuluessa kehkeytyi myös ajatus maailmanvaltiosta. Vain harvojen tuntema saksalainen filosofi Karl Krause ehdotti jo Napoleonin sotien aikana vuonna 1811 (ja osin uudelleen vuoden 1814 vetoomuksessaan yhdistyvän Euroopan puolesta) maailman jakamisesta viiteen alueelliseen kokonaisuuteen Eurooppaan, Aasiaan, Afrikkaan, Amerikkaan ja Australiaan, jotka yhdessä muodostaisivat maailman liittovaltion. Krausen perusteet olivat yhtäaikaan uskonnollisia ja eettis-poliittisia. Hän uskoi, että maailmankaikkeuden kehitys johtaa asteittain yhä korkeampiin identifikaation muotoihin ja samalla moraalit ja laki nousevat asteittain yhä yleisemmälle tasolle. Kehitykseen kuuluu myös muuttuva suhtautuminen väkivaltaan. Yksilöiden väliset kaksintaistelut kiellettiin 1700- ja 1800-luvulla lailla. Kiistojen ratkaisemisessa alettiin noudattaa oikeusperiaatteita. Samaten myös erilliset valtiot ja armeijat tullaan ajan kuluessa korvaamaan kosmopoliittisella lailla ja tuomioistuimilla. Väkivallan sijasta kiistat ratkaistaan oikeudellisten menettelytapojen mukaisesti ja ihmisoikeuksia kunnioittaen.

Krause oli mystikko, jonka mukaan kosmos ja sen astettainen kehitys on osa jumalaa, ja maailman ja jumalan ykseyden ymmärtäminen on korkein mahdollinen identifikaation muoto. Käytännössä Krausen pan-teismi ja ekumeeniset ajatukset uskonnosta perustelivat myös maailman liittovaltion

mahdollisuutta ja toivottavuutta.

On mielenkiintoista, että bahai-uskonnon perustaja, persialainen Bahá'u'lláh (1817-1892), päätyi samantyyppiseen poliittiseen filosofiaan kuin Krause. Vaikka Bahai-uskonto toistaa monia kristinuskon ja islamilaisuuden tarinarakenteita ja myyttejä, niin Bahá'u'lláhin eettis-poliittiset opit ovat uudella tavalla globalistisia. Ihmiskunta muodostuu yhden rodun. On tullut aika yhdistää ihmiskunta yhdeksi globaaliksi yhteiskunnaksi ja valtioksi. Bahá'u'lláh argumentoi siis paljon pidemmälle menevän globaalin solidaarisuuden puolesta kuin Marx ja Engels tai liberalistisen rauhanliikkeen ideologit. Hän myös uskoi, että maailman tasavallan perustaminen luo aivan uusi virikkeitä ja kiihokkeita ihmiskunnan intellektuaaliselle, moraaliseksi ja henkiseksi kehitykselle.

Ajatus globaalista demokratiasta ilmaantui kuitenkin ensimmäisenä Kiinassa. Kiina oli satoja vuosi maailmantalouden vaurain osa ja maailmankaupan keskus. 1800-luvun lopulla Kiina oli taantunut. Kiinaa repivät sisäiset riidat ja sodat ja sitä raastoivat myös brittien pakolla tuoma oopiumi ja 1800-luvun lopun uusimperialismi, johon myös nopeasti teollistuva Japani alkoi osallistua. Monet päättelivät, että Kiinan täytyy modernisoitua länsimaisten oppien mukaan. Kiinalaiset intellektuellit lukivat mitä käsiinsä saivat ja matkustelivat paitsi Aasian siirtokunnissa niin myös Euroopassa ja Pohjois-Amerikassa.

K'Ang Yu-Wei luonnosteli "Yhden maailman kirjaansa" 1800-luvun lopussa ja sai sen valmiiksi vuonna 1902. Osa kirjasta julkaistiin ennen ensimmäistä maailmansotaa, mutta kokonaan vasta K'Angin väkivaltaisen kuoleman jälkeen 1930-luvulla (K'Ang myrkytettiin vuonna 1927). Englanninkielinen käännös julkaistiin vuonna 1958 Lontoossa ja New Yorkissa. Kirjan merkityksestä on väitelty varsinkin Kiinassa paljon, koska omana aikanaan Kiinan sisällä K'Ang oli tunnettu ja kiistelty konfutselainen oppinut, joka kannatti perustuslaillista monarkiaa (Japanin Meiji restauraation tapaan). Lopulta Kiina muuttui nopeammin kuin K'Ang, joka pitäytyi kannoissaan ja joutui jatkuviin vaikeuksiin..

Kuitenkin "Yhden maailman kirja" eli "Suuren ykseyden kirja" on kauaskatseinen ja radikaali visio tulevaisuuden maailmasta, jota hallitsee yksi demokraattisesti valittu maailmanparlamentti, ja josta kaikki ihmisten väliset turhat ja alistavat erot on poistettu. K'Angin kirja oli myös hahmotelma maailmanrauhan ehdoista, tosin joissakin suhteissa varsin

totalitaarinen sellainen. K'Angin vision ytimessä oli universaali parlamentarismi, mutta myös suoran demokratian ihanne ja radikaali tulkinta ihmisten välisestä tasa-arvoisuudesta.

Samaan aikaan kun K'Ang sai työnsä valmiiksi Kiinassa, niin englantilainen tieteiskirjailija H. G. Wells (1866 – 1946) julkaisi asiapohjaisen teoksensa *Anticipations of the Reaction of Mechanical and Scientific Progress upon Human Life and Thought* (1902). Siinä hän ehdotti K'Angin tavoin maailmanvaltiota, tosin vähemmän yksilöidyllä tavalla kuin K'Ang. Myöhemmin Wells täsmensi ja muokkasi ehdotustaan sekä radikalisoitui, esittäen, että ”tulevaisuus on kilpajuoksua koulutuksen ja katastrofin välillä”. Wells luonnosteli ideaa maailmanvaltiosta lukuisissa töissään, ja hän oli aktiivisesti mukana myös Kansainliiton perustamisprosessissa. Wells olisi halunnut Kansainliiton ytimeksi yleisillä ja yhteisillä vaaleilla valitun maailmanparlamentin. Wells pettyi syvästi Kansainliiton todellisuuteen. Toisen maailmansodan aikana hän ajoi universaalia ihmisoikeuksien julistusta.

Maailman federalistinen liike on toiminut Wells-tyyppisten tavoitteiden puolesta koko toisen maailmansodan ajan, välillä enemmän, välillä vähemmän aktiivisesti. Liikkeen tähänastinen huippuhetki oli 1943-7, jolloin toisen maailmansodan kokemukset pakottivat miettimään uuden maailmanjärjestyksen perusteita. 2010-luku ja 2020-luku saattavat hyvinkin osoittautua liikkeen kannalta paljon tärkeämmäksi vaiheeksi. Tähän asti maailmafederalismin merkitys käytännön politiikassa on kuitenkin ollut pienempi kuin vihreän liikkeen.

Vihreä ideologia kumpuaa planetaarisesta tietoisuudesta, ajatuksesta, että planeettamme on elävä kokonaisuus, jonka kehitystä ihmiset ovat alkaneet hallita yhä ongelmallisemmalla tavalla. ”Ajattele globaalisti, toimi paikallisesti” on yksi liikkeen omaksumista iskulauseista. Vaikka vihreän liikkeen lähtökohta on syvästi globalistinen, niin käytännössä sen organisoitumisen muodot eivät ole perustuneet globaalin solidaarisuuden käsitteelle. 1980-luvulla liikkeen sisällä käytiin kamppailu suoran demokratian ja edustuksellisen demokratian kannattajien välillä. Pääosa vihreästä liikkeestä järjestäytyi kansallisiksi poliittisiksi puolueiksi, joista osa on menestynyt muutamissa vaaleissa varsin hyvin ja saanut myös ministeripaikkoja hallituksissa (erityisesti Suomen vihreät ovat olleet menestyksellisiä tässä suhteessa). Kirkkonummella luotiin Euroopan vihreiden puolueiden federaatio 1993; Euroopan vihreä puolue perustettiin

2004 vastauksena Euroopan parlamentin vaatimukseen. Globaalilla tasolla on olemassa vain löyhä vihreiden verkosto, joka perustettiin 2001.

H.G.Wellsin visio

Minkälaiset tarinat historiallisesta tilanteesta ja poliittisista asetelmista voisivat oikeuttaa vaatimuksia globaalista solidaarisuudesta? Millaiset eettis-poliittiset ihanteet olisivat soveliaita liikkeelle, joka ajaa maailman yhdentymistä globaalien ongelmien ratkaisemiksi ja ihmiskunnan tulevaisuuden edellytysten parantamiseksi? Minkälaiset eettis-poliittiset yhteenliittymät voisivat parhaiten rakentaa luottamusta ja yhteisen toimijuuden edellytyksiä? Minkälainen historiallinen subjekti näistä aineksista syntyisi? Minkälainen suhde sillä olisi erilaisiin toisiin?

Wellsillä oli kiinnostavia vastauksia kaikkiin näihin kysymyksiin. Wellsin vastausten tunteminen – ja niiden kritiikki – auttaa ymmärtämään globaalin solidaarisuuden sisältöä, suuntaa ja pulmia. Kuten liberalistiselle rauhanliikkeelle, niin myös Wellsille kysymys sodasta ja rauhasta oli ensisijainen. Wellsin tarinat vallitsevasta historiallisesta tilanteesta ja poliittisista asetelmista olivat kuitenkin poikkeuksellisia, koska hänen katseensa yletyi pitkälle menneisyyteen ja tulevaisuuteen. 1890-luvun tieteiskuvitelmissaan hän kuljetti ihmistä ajassa ikuisuuksia eteenpäin (ensin vuoteen 802701 ja sitten auringon elinkaaren loppuvaiheisiin saakka) ja loi kuvitteellisen asetelman, jossa koko ihmiskunta joutui sotaan marsilaisia vastaan (*Maailmojen sota* kirjassa marsilaiset tekivät invaasion maapallolle pakon edessä, koska heidän oma planeettansa oli kuolemassa). Wells jopa näki ihmisten geneettisen manipulaation ja meille outojen uusien ulottuvuuksien mahdollisuuden. Wells ei siis tyytynyt sovinnaisiin oletuksiin tarinoiden kertomisen viitekehuksesta.

Ensimmäisen maailmansodan jälkeen Wells kirjoitti yleisesityksen elämän ja ihmiskunnan historiasta (*Historian ääriviivat*), jossa hän omaksui kosmisen ja tulevaisuuteen suuntautuneen näkökulman. Teoksen tarkoitus oli luoda pohjaa globaalille solidaarisuudelle ensimmäisen maailmansodan jälkeisessä tilanteessa. ”Yhteinen rauha ja vauraus ei ole mahdollista ilman yhteisiä historiallisia ajatuksia”. Wells tulkitsi maailmanhistorian ”ihmiskunnan yhteiseksi seikkailuksi”, joka on osa laajempaa kosmisen evoluution prosessia. Olennaista on venyttää ajan ja tilan mittakaavoja ja nähdä ihmiskunta ja maapallo osana valtavan laajaa kokonaisuutta. Wellsin

mukaan juuri tämä on modernien tieteiden suurin saavutus. Tieteen ansiosta ihmiset ymmärtävät elämän kehittyneen maapallolla ainakin kaksi miljardia vuotta (2000-luvun alussa elämän alku sijoitetaan vielä varhaisempaan kauteen); ja he ymmärtävät auringon olevan vain yksi tyypillinen, pienehkö tähti miljardien muiden tähtien ja moninaisten tähtisumujen joukossa. Pelkästään aurinkokunnan sisäiset etäisyydet ovat niin suuria, että ihmisen on hyvin vaikea käsittää niitä.

Ihmislajin edustajia on ollut olemassa jo satoja tuhansia vuosia tai jopa kauemmin (nykytiedon mukaan ehkä noin kuusi miljoonaa vuotta), mutta ennen maanviljelyksen syntyä myös homo sapiens oli ”suhteellisen harvinainen eläin”. Ihminen ”oli vaeltava, joitakin apuvälineitä käyttävä saalistava peto, villi”, jonka kokonaispopulaatio oli pieni. Ihminen ”eli pienissä yhteisöissä; ja hänen puheensa oli todennäköisesti vielä varsin kehittymätöntä.” Maanviljelyn oppiminen johti väestönkasvuun, monimutkaisen yhteiskunnan syntyyn ja myös organisoituun väkivaltaa yhteisöjen välillä. Ajan kuluessa kehittyi myös kirjoitus, matematiikka, taiteet ja historia. Tästä alkaa ihmiskunnan yhteinen seikkailu.

Wellsin kuvaus maailmanhistoriasta on paljon vähemmän eurosentrinen kuin useimpien hänen aikansa historioitsijoiden, ja taustalla on koko ajan idea ihmiskunnan historiasta yhtenä jakamattomana kokonaisuutena (vaikka Amerikka oli ainakin yli kymmenen tuhatta vuotta erityistyksissä vanhasta maailmasta, niin Amerikassa kehittyi rinnakkainen varhaisten sivilisaatioiden ryväs noin 6000 vuotta vanhan maailman perässä; Australiassa eristyneisyys jatkui paljon pidempään ja viive oli siksi suurempi, mutta suunta oli sama). Wells esimerkiksi omisti kokonaisen luvun buddhismille ja kirjoitti Gautamasta Buddhasta ylistävään sävyyn:

Gautaman perusopetukset – kuten alkuperäisten lähteiden tutkiminen on tehnyt selväksi – ovat kirkkaita ja yksinkertaisia ja mitä suurimmassa harmoniassa modernien ajatusten kanssa. On kaikkien kiistojen yläpuolella että nämä opetukset ovat yhden kaikkein syvälle luotaavimman ja älykkäimmän mielen saavutuksia mitä maailmassa on koskaan ollut.

Wellsin kokonaistarinan yksityiskohdat ovat globaalin solidaarisuuden kannalta kuitenkin vähemmän kiinnostavia kuin hänen metodologiansa ja viitekehjyksensä. Vuoden 1931 painokseen kirjoitetussa alkutekstissä hän esittää, että hän lukisi paljon mieluummin vuoden jonkun muun

kirjoittamaa vuoden 2031 versiota *Historian ääriiviivoista* kuin omaa tekstiään. Ihmiskunnan kokonaishistorian kirjoittaminen on siten avoin prosessi, joka kehittyy ajan myötä. Wells näkikin tehtävänään olevan luonnostella sellaista näkökulmaa, joka mahdollistaa koherentin kokonaistarinan kertomisen tieteellisesti uskottavalla tavalla.

Wells oli tietoinen, että mikään tulkinta ei koskaan saa kaikkien jakamatonta kannatusta. Maailmassa on monia erilaisia ideologioita, joista jokainen haluaa nähdä ja painottaa erilaisia asioita. Wells pyrki asettumaan kaikkien erillisnäkökulmien yläpuolelle, samalla kuitenkin myöntäen, että ”koskaan ei tule olemaan historian ääriiviivoja, jotka eivät olisi jossain mielessä tarkoitushakuisia”. Wells väittää ainoastaan, että hänen todistuksensa maailmanhistoriasta perustuu hänen parhaimpaan mahdolliseen yritykseensä antaa reilu ja rehellinen selvitys ajan ja kohtalon suuresta speaktaakkelista – hänen omasta näkökulmastaan.

Mihin Wellsin näkökulma ja tarkoitushakuisuus sitten perustui? Wellsille globaali solidaarisuus on ainoa oikeutettu solidaarisuuden muoto. Kerta toisensa jälkeen hän kuvitteli itsensä tulevaisuuden yhtenäiseen maailmaan sijoitetuksi historioitsijaksi, joka katsoo taaksepäin meidän ristiriitaiseen nykyisyytemme. Wells projisoi tulevaisuuteen menneisyyden suuret trendit. Ajan myötä ihmiskunta on järjestynyt yhä suurempiin poliittisiin yhteisöihin. Loogisena lopputuloksena on koko planeetan kattava ”valtio”. Wells korosti, että maailmanvaltion instituutiot eivät ole välttämättä lainkaan samat kuin nykyisten alueellisten valtioiden, ja koko valtio-termi voi siksi olla harhaanjohtava.

Toinen suuri trendi on, että orjuus, alamaisuus ja pakko ovat antaneet tilaa yhä suuremmalle vapaudelle, oikeuksille ja demokratialle. Teknologian kehitys on auttanut näiden yhdistämisessä. Aiemmin tasavallat olivat aina pieniä kaupunkivaltioita, mutta kirjapainotaito ja rautatiet ovat tehneet paljon suuremmat tasavallat mahdollisiksi.

Teknologian ja moraalisen oppimisen seuraavassa vaiheessa myös maailman demokraattinen liittovaltio tulee mahdolliseksi. Wells julisti, että todellinen kansalaisuutemme on ihmiskunta ja todellinen jumalamme on sellainen jumala, joka voi olla kaikille ihmisille yhteinen. Wells siis määritteli oman identiteettinsä ja poliittisen projektinsa ihmiskunnan yhteinäisen tulevaisuuden näkökulmasta, jota hän oikeutti teoriolla historiallisen kehityksen suunnasta.

Avoin salaliitto

Wells oli sosialisti, joka asetti ihmisten tarpeet etusijalle käsityksessään oikeudenmukaisuudesta. Vaikka hänen tarkka kantansa vaihtelikin ajan myötä, niin yleensä hän suhtautui kriittisesti tuotantovälineiden yksityisomistukseen ja kannatti yhteiskunnallisen kehityksen (jonkinlaista) suunnittelua ja demokraattisia työorganisaatioita. ”Demokratia on kosmopoliittista sosialismia.” Lain täytyy koskea kaikkia samalla tavalla ja suojella jokaisen ihmisen oikeuksia ja kehittymisen edellytyksiä.

Demokraattinen sosialismi oli Wellsille kuitenkin vain kapea vastaus tietynlaisiin kysymyksiin, eikä missään nimessä riittävä perusta globaalille solidaarisuudelle. Paljon tärkeämpää on ihmiskunnan kollektiivinen oppiminen ja evoluutio. Wells ajatteli että kollektiivisen ihmismielen evoluutio antaa elämällemme tarkoituksen, ja että tämä jaettu tarkoitus on myös globaalin solidaarisuuden viimekätinen peruste.

1920-luvun lopussa Wells kirjoitti oman manifestinsa, jolle hän antoi eri painoksissa kaksi eri nimeä: ”Mitä aiomme tehdä elämällemme?” ja ”Avoin salaliitto”. Se oli Wellsin vastaus historiallisen subjektin ongelmaan. Kuka voisi toteuttaa planetaarisen poliittisen yhteisön, ja miten? Wellsin vastaus oli moniarvoinen massaliike, joka toimii yhtenäisen maailman puolesta, ja joka lopulta luo funktionalistisen maailmanvaltion. Tämä liike ei olisi mikään yksinkertainen organisaatio; joissakin suhteissa se muistuttaa 1900-luvun lopulla nousutta globaalia kansalaisyhteiskuntaa. Tosin nykyinen globaali kansalaisyhteiskunta on yhtenäinen ennen kaikkea siinä mitä se vastustaa (uusliberalismi, sota, imperialismi), mutta sillä ei ole eri yksilöiden ja organisaatioiden jakamaa maailmankuvaa tai positiivista ohjelmaa. Wellsillä oli sen sijaan selkeä tavoite: kosmopoliittinen demokraattinen laki ja funktionaalisesti toimiva globaali hallintojärjestelmä, joka takaisi rauhan, vaurauden, koulutuksen ja tasa-arvon kaikille. Wells myös visioi suhteellisen yhtenäisen maailmankuvan – viime kädessä hänen omansa – tämän uuden maailmanlaajuisen liikkeen perustaksi.

Wellsin luonnosteleman maailmanhistoriallisen subjektin yksi ongelma on tietenkin, että se on jäänyt vain luonnostelmaksi. Britanniassa oli muutamia yrityksiä perustaa wellsiläistä liikettä. Wellsin propagandamatkat Yhdysvaltoihin siivittivät pohjois-amerikkalaisen maailmanfederalismin

nousua 1940-luvulla. Vuosina 1944-1945 alkoi kuitenkin tulla selväksi, että Wellsin oletus, jonka mukaan suurkatastrofi johtaisi ”avoimen salaliiton” nousuun ja ihmiskunnan kollektiiviseen oppimiseen, oli ainakin osin väärä. Bretton Woods-instituutiot, Yhdistyneet kansakunnat ja Marshall-apu merkitsivät selkeää parannusta Versaillesin sopimukseen ja Kansainliittoon, mutta jäivät kauaksi Wellsin toiveista ja visioista. Wellsin viimeisen teoksen *Mind at the End of Its Tether* sanoma oli, että ihmiskunta on tuomittu perikatoon. Jos edes toinen maailmansota ei riittänyt ihmiskunnan yhdistämiseen, niin mikä sitten riittäisi? Ydinsota? Täysin hallinnasta karannut globaali lämpeneminen?

Politiikan teoreettisena idean ”avoin salaliitto” on tärkeä – joskin myös ongelmallinen. Se on tähän mennessä ehkä pisimmälle edennyt yritys luonnostella sellaista poliittista toimijuutta, jonka keskeisenä päämääränä olisi planetaarisen solidaarisuuden ja yhtenäisyyden toteuttaminen.

Wellsin luonnostelma on ongelmallinen ensinnäkin, koska siitä puuttuu sekä sosiologinen selvitys kosmopoliittisen liikkeen nousun ehdoista että analyysi kollektiivisen toiminnan vaikeista pulmista. Toiseksi siihen kuuluu kovin yksioikoinen kanta suhteessa niihin, jotka eivät hyväksy liikkeen tavoitteita. Ja kolmanneksi Wells uskoi, että pelkkä maailman liittovaltion perustaminen sinänsä riittää pysyvän rauhan takeeksi.

Päinvastoin kuin esimerkiksi marxilainen teoria työväenluokasta maailmanhistoriallisena subjektina, Wells luonnostelma olettaa että ”avoin salaliitto” voisi syntyä ilman konkreettista materiaalista perustaa ihmisten arkielämässä. Abstraktien ideoiden – rauha, vauraus, solidaarisuus, ihmiskunnan tulevaisuus, kollektiivinen mieli ja elämän merkitys – piti riittää kosmopoliittisen liikkeen nousuun ja pitkäjänteiseen toimintaan. Jos ne eivät yksi riitä, niin sitten viimeistään sodat ja muut katastrofit auttavat ihmisiä oppimaan toimimaan järkevästi ja pitkäjänteisesti.

Wells ei ollut kokonaan väärässä, mutta visionäärisenä ajattelijana hän yliarvioi (i) sitä kuinka paljon ihmisten toimintaa ohjaavat vaikeatajuiset ideat arkisten huolten ja jokapäiväisten käytäntöjen keskellä, ja (ii) sitä kuinka paljon kosmopoliittisilla ihanteilla on tilaa vallitsevien sosiaalisten kuvitusmaailmojen keskellä. Kollektiivista toimintaa on aina hankalaa organisoida, koska toiminnalla on kustannuksia; luottamuksen rakentaminen vaatii aikaa; ja usein vallitsee epäluulon, arkuuden ja pelon ilmapiiri. On helpompaa toivoa, että joku muu ottaa riskit ja tekee ikävän tai hankalan

työn. Poliittisen aktivismin sosiaalisia ehtoja voidaan myös tietoisesti muokata ("hajoita ja hallitse").

Vaikka Wells oli rauhanmies, hän ei ollut mikään pasifisti. *Avoimessa salaliitossa* hän kannatti asevelvollisuudesta luopumista, aseistariisuntaa, ja kansallisten armeijoiden asteittaista lopettamista. Wells uskoi vahvasti, että maailmanrauha edellyttää, että kaikki kuuluvat saman kosmopoliittisen lain ja valtiomuodostelman sisään. Siksi hän ajatteli, että väkivallan käyttö niitä vastaan, jotka vastustavat uutta maailmanvaltiota, voi tilanteesta riippuen olla oikeutettua. "Silloin kun liikkeen ei anneta valaista ja vakuuttaa, sen täytyy taistella".

Juuri tässä piilee kaikkia yhtäläisesti koskevan solidaarisuuden paradoksi: kun muut eivät tuekaan meidän solidaarisia ideoitamme, voi heistä tulla vihollisia. Wells ei kyennyt näkemään, että jos hänen visionsa olisi toteutettu sellaisenaan, se olisi voinut pitää sisällään oman epäonnistumisensa ja tuhonsa siemenen. Siksi toisia kunnioittavan keskustelun etiikan ja demokraattisten menettelytapojen pitää olla ensisijaisia solidaarisuuteen nähden.

Historiallisista tutkimuksista tiedämme myös, että liittovaltioiden rakentamisella on taipumusta epäonnistua, tai ainakin epäonnistumisen riski on merkittävä. Keskitetty hallintokoneisto ja pakkomekanismit voivat luoda ja kärjittää konflikteja, jotka moniarvoisemmassa ja väljemmässä järjestelmässä olisivat hallittavissa. Suurin osa toisen maailmansodan jälkeisestä poliittisesta väkivallasta on tapahtunut valtioiden sisällä. Lisäksi monet integraatio- ja liittovaltiohankkeet ovat epäonnistuneet, osa on päättynyt dramaattiseen verenvuodatuksen. Siksi on liian yksioikoista ajatella, että maailmanlaajuinen valtiomuodostelma sinänsä riittäisi väkivallan ja sodan uhkan poistamiseen.

Turvallisuusyhteisössä vallitsee laajasti jaettu ja itseään vahvistava odotus, jonka mukaan konfliktit voidaan ratkaista rauhanomaisten muutosten keinoin. Tämä edellyttää asteittain rakentuvaa me-tunnetta planetaarisesta yhteisöstä. Se edellyttää myös sellaisia asteittain vakiintuvia uusia instituutioita ja menettelytapoja, joiden kautta konflikteja voidaan ratkaista ja muutoksia ajaa. Moniarvoinen turvallisuusyhteisö on helpompi saada aikaan kuin yhden yhdistyneen maailman hallintojärjestelmä, mutta tavoitteena se on monimutkainen ja harmillisen vaikea kuvitella ja hahmottaa. Tämä ei helpota liikkeen mobilisoimista.

Lopuksi: kohti globaalin solidaarisuuden puoluetta?

2000-luvun alun globaalilla kansalaisyhteiskunnalla on ollut monia kosmopoliittisia edeltäjiä, sosialistisista internationaaleista bahai-uskontoon ja liberaaliin rauhanliikkeeseen. Itse asiassa nämä liikkeet, samaten kuin maailman federalistinen liike, toimivat osana nykyistä globaalia kansalaisyhteiskuntaa. Kuitenkin globaali kansalaisyhteiskunta on noussut esiin ja järjestynyt ennen kaikkea vastustamaan uusliberalismia, joka kaappasi ideologisen johtoaseman 1980-luvulla. Uusliberalismi on vienyt maailmaa takaisin kohti 1800-luvun ”antaa mennä” kapitalismia, jota epävakaa rahoitusjärjestelmä hallitsee.

Globaali kansalaisyhteiskunta ei ole toimija. Sen tunnetuin yhteenliittymä on maailman sosiaalifoorumi, jonka peruseriaatteena on tarjota avoin tila moninaisille keskusteluille ja kohtaamisille, mutta välttää yritykset rakentaa yhteistä ohjelmaa tai toimijuutta. Myös Wellsin ”avoin salaliitto” oli tarkoitus järjestää verkostomaisesti ja epämuodollisesti, koska Wells epäili organisoitumisen johtavan dogmatismiin ja kangistumiseen:

Kaiken kattava organisaatio [...] edistäisi vain yhtä toimintamuotoa ja siksi ehkäisi tai vieraannuttaisi omaperäisemmät ja kiinnostavammat toimintamuodot. Se kehittäisi ennenaikaisen oikeaoppisuuden, sen luovuus loppuisi heti alkuunsa, ja se alkaisi rakentaa tradition ulkokuorta. Siitä tulisi sairaalloisen jäykkä. Kun näemme kristillisyyden ja kommunismin kauheat esimerkit edessämme, niin meidän täytyy kivenkovaan sulkea pois ajatus avoimen salaliiton järjestämisestä yhdeksi organisaatioksi. Se on liike kyllä, ja tarkoitusten järjestelmä, mutta sen lopputavoite on vapaa ja elävä – joskin yhdistynyt – maailma.

Jopa Wellsin mielikuvituksella oli siis rajat. Miksi liike ei voisi yksinkertaisesti muodostaa demokraattista poliittista puoluetta, joka sekä kannustaa sisäistä kritiikkiin ja oppimiseen että hyväksyy muiden kilpailevien aatteiden olemassaolon? Koska tulevaisuuden yhteisen hallintojärjestelmän täytyy olla demokraattinen, niin sen sisällä täytyy olla moninaisia mielipiteitä ja visioita ja siten myös monia poliittisia puolueita.

Globaalin solidaarisuuden puolue voisi ajaa planetaarista synteisiä

sosialistien, liberaalien, globaalidemokraattien, ekologien ja mystikkojen ideoista tietoisena siitä, että mikään synteesi ei voi saada kaikkien kannatusta. Ja silti demokraattisesti organisoitu puolue olisi aiempia esityksiä kestävämpi ratkaisu historiallisen subjektin ongelmaan. Demokraattinen puolue voisi ajaa uusia yhteisplanetaarisia instituutioita ja samalla valmistautua toimimaan niiden instituutioiden sisällä.

Tämä olisi suuri harppaus ihmiskunnan epävarmalla matkalla sukupuuton partaalla olevasta apinalajista kohti yhä korkeampia eettis-poliittisen oppimisen tasoja ja laajenemista tähtienväliseksi sivilisaatioksi.

Lähteistä

Tässä on lyhyt selvitys sitaateista, parista keskeisemmästä lähteestä ja niistä tutkimuksista, joista löytyy lisää tai tarkempaa tietoa.

Alaluku Globaalin solidaarisuuden nousu 1800- ja 1900-luvuilla

Tämän alaluvun ensimmäiset kappaleet tiivistävät keskeisiä pointteja artikkelista Heikki Patomäki & Manfred B. Steger (2009): "Social Imaginaries and Big History: Towards a New Planetary Consciousness?", ilmestyy lehden *Futures* vuosikerran 40 erikoisnumerossa. Kuten muutkin viimeaikaiset ja ilmestymässä olevat paperini, tämä löytyy osoitteesta <http://www.helsinki.fi/oik/globalgovernance/Mallisivusto/tutkimus/publicationsHP.htm>. Olen kääntänyt termin "imaginary" – jolle ei ole selkeää suomenkielistä vastinetta – kuvitusmaailmaksi.

Marx ja Engels sitaatti on teoksesta Marx, Karl & Engels, Friedrich (1978): "Kommunistisen puolueen manifesti", teoksessa K. Marx & F. Engels: *Valitut teokset, 6 osaa, osa 2*, Kustannusliike Edistys: Moskova, (ilm. alun perin 1848), ss.336–339. "Yhteinen toiminta..." sitaatti s.355.

Karl Christian Friedrich Krausen poliittisista ajatuksista ja suunnitelmista ks. Clay MacCauley (1917): "Krause's League for Human Right and Thereby World Peace", Tokio, Japani, saatavilla osoitteessa <http://www.archive.org/details/krausesleaguefor00maccrich>; ja Karl Krause (2008): *The Ideal of Humanity and Universal Federation (1900)*, saksasta kääntänyt W.Hastie, Kessinger Publishing: Whitewish, MT.

Bahá'u'lláhin keskeiset teokset löytyvät englanniksi projekti Gutenbergin sivuilta <http://www.gutenberg.org/browse/authors/b#a6767>.

”Yhden maailman kirja”, K’Ang Yu-Wei (2005): *Ta T’Ung Shu (The One-World Book)*, kiinasta käänntänyt L.G.Thompson, Routledge: London (ilm. alunperin 1958).

H.G.Wellsin *Anticipations of the Reaction of Mechanical and Scientific Progress upon Human Life and Thought* (1902), Chapman & Hall, Ltd.: Lontoo; vapaasti saatavilla projekti Gutenbergin sivuilta <http://www.gutenberg.org/etext/19229>.

Alaluku *H.G.Wellsin visio*

W.Warren Wagarin kirjat ja kommentaarit esittävät Wellsin enemmän teknokraattisena funktionalistina kuin John S.Parrington – tai mitä oma globaalidemokraattinen tulkintani tekee tässä alaluvussa. Totuus lienee, että Wellsin suhtautuminen demokratiaan vaihteli jonkin verran, mutta on myös liian helppo lukea Wellsin politiikan teoriaa sisään hänen romaaneihinsa, joiden hahmot tai edes sankarit eivät aina olleet demokraatteja; ja osa hänen tarinoistaan oli dystopioita. Ks. W.Warren Wagar (1961): *H.G.Wells and the World State*, Yale University Press: New Haven, CT; W.Warren Wagar (2004): *H.G.Wells. Traversing Time*, Wesleyan University Press: Middletown, CT; Partington, John S. (2003): *Building Cosmopolis. The Political Thought of H.G.Wells*, Ashgate: Aldershot, Hampshire.

The Outline of History oli Wellsin luultavasti menestyksekkäin teos. Vuoden 1931 (jälleen kerran) uudistetun painoksen esipuheen kirjoittamiseen mennessä teosta oli myyty jo yli kolme miljoonaa kappaletta ja se oli käännetty useille kielille. H.G.Wells (1931): *The New and Revised Outline of History. Being a Plain History of Life and Mankind*, Garden City Publishing: New York, NY. Suomeksi *Historian ääriiivat: kansantajuinen esitys elämän ja ihmiskunnan historiasta* ilmestyi vuonna 1923 (Kirja: Helsinki). Teoksesta on olemassa myös lyhennetty ja helppolukuinen versio, josta on samaten ilmestynyt useita erilaisia painoksia. Kiinnostavin niistä on – muiden toimesta – yletetty kattamaan myös kylmän sodan aikaa, ks. H.G.Wells (1987): *An Illustrated Short History of the World, With an Introduction and Additional Material by Philip Ziegler*, Salem House Publishers: Topsfield, MA.

”Suhteellisen harvinainen eläin” ja muut vastaavat sitaatit samassa kappaleessa ovat vuoden 1931 painoksesta s.158. Buddhaa ylistävä sitaatti löytyy s.395. ”Koskaan ei tule olemaan historian ääriviivoja...”, s.10.

Alaluku Avoin salaliitto

”Demokratia on kosmopoliittista sosialismia” ei ole oikea suora sitaatti, vaan pidemmän lauseen tiivistelmä. H.G.Wells (1942): *Outlook for Homo Sapiens*, Readers Union and Secker & Warburg: Lontoo, s.41.

Kaikkein luettavin painos avoimesta salaliitosta on W.Warren Wagarin toimittama ja laajalla kriittisellä kommenttipuheenvuorolla varustama laitos. W.Warren Wagar (2002): *The Open Conspiracy. H.G.Wells on World Revolution*, Praeger: Westport, CT. ”Silloin kun liikkeen ei anneta valaista ja vakuuttaa, sen täytyy taistella” sitaatti, s.131.

Wellsin viimeinen epätoivon huuto oli H.G.Wells (1945): *Mind at the End of Its Tether*, Willian Heinemann: Lontoo.

Oma yritykseni kirjoittaa sosiologisesti ja politiikan teorian näkökulmasta paremmin perusteltuja skenaarioita kriiseistä, katastrofeista, kollektiivisesta oppimisesta ja muutoshakuisten liikkeen noususta, ks. Heikki Patomäki (2008): *The Political Economy of Global Security. War, Future Crises, and Changes in Global Governance*, Routledge: London, luvut 7-9.

Alaluku Lopuksi: kohti globaalin solidaarisuuden puoluetta?

Wells-sitaatti, *Open Conspiracy*, em. painos, s.113.